

chateau du **Haut-Koenigsbourg**

Bien plus qu'un monument

Pedagogisch dossier

De Elzassische burcht is getuige van bijna 900 jaar geschiedenis en werd in het begin van de XXe eeuw gerestaureerd. Nu kunt u er de middeleeuwen ervaren.

Voorbij de grote poort van het kasteel van Haut-Koenigsbourg kunt u zich onderdompelen in het leven ten tijde van de middeleeuwen. U vindt er alles: torens en vestingen, weergangen, valhek, mezekouwen,...

Met dit dossier kunt u uw bezoek aan Haut-Koenigsbourg optimaal voorbereiden.

Inlichtingen en reserveringen van maandag tot vrijdag.

© CD67 / S. Lohner

haut-koenigsbourg.fr

Château du Haut-Koenigsbourg
F-67600 Orschwiller
tél. +33 (0)3 69 33 25 00
haut-koenigsbourg@bas-rhin.fr

ALSACE

 **CONSEIL DÉPARTEMENTAL
Bas-Rhin**

académie
Strasbourg

Inhoud

Geschiedenis van het kasteel van Haut-Koenigsbourg	2
Het kasteel van Haut-Koenigsbourg situeren in de tijd	4
Het kasteel van Haut-Koenigsbourg stap voor stap	5
Pas op met heersende opvattingen	13
Woordenlijst	15
Bibliografie	17
Plan van het kasteel van Haut-Koenigsbourg	19

Geschiedenis van het kasteel van Haut-Koenigsbourg

Het vorstenhuis Hohenstaufen, oprichter van het kasteel

Het eerste kasteel van Haut-Koenigsbourg dateert uit de XIIe eeuw: een manuscript leert ons dat Frederik van Hohenstaufen toen eigenaar was van een kasteel op een berg met de naam Staufenberg. In die periode probeerde het Huis Hohenstaufen van de Elzas het centrum van zijn macht te maken om de controle over het Heilig Roomse Rijk der Duitse Natie te verzekeren. In dit opzicht was de plaats van Haut-Koenigsbourg voor de bouw van een burcht bijzonder goed gekozen: de rotsachtige uitloper die de bekroning van het gebergte vormt, was een ideale natuurlijke verdediging en de hoogte van de Staufenberg (757 m) liet de bewoners van het kasteel toe de twee belangrijkste handelswegen die langs de burcht voeren te beheersen: de handelsweg voor zout en zilver (oost-west) die de Elzas met het hertogdom van Lotharingen verbindt en de handelsweg voor graan en wijn (noord-zuid).

Het tijdperk van de Habsburgers

Na het verdwijnen van de Hohenstaufen-dynastie voegde een tweede keizerlijk vorstenhuis het kasteel van Haut-Koenigsbourg toe aan zijn bezittingen: de Habsburgers. Het kasteel behield zijn strategische belang en markeerde de westelijke grens van het Heilig Roomse Rijk der Duitse Natie, begeerd door de hertogen van Lotharingen en de koningen van Frankrijk.

Ondanks zijn strategische belang vormde het kasteel een zware last voor de Habsburgers, die er niet in slaagden het onderhoud van een burcht die meerdere keren vergroot werd te garanderen, en nog minder het soldij van zijn garnizoenen te betalen. Ze beslisten dus om het kasteel te verpanden bij verschillende adellijke families, die het gebruiksrecht kregen in ruil voor de betaling van de onkosten voor het onderhoud. Deze situatie zorgde voor verwarring waarvan rovers profiteerden. Zij overleefden door de handelaars die passeerden aan de voet van het kasteel waar zij onderdak vonden aan te vallen.

Verschiedende steden, die genoeg hadden van deze herhaalde aanvallen tegen hun burgers, verenigden zich om deze bedreiging van hun handel uit te roeien. In 1462 werd het kasteel na een beleg ingenomen en vernietigd.

De Habsburgers kregen dus een geruïneerde burcht terug die ze niet konden restaureren. In 1479 beslisten ze het kasteel van Haut-Koenigsbourg nog eens in leen te geven aan een van hun meest trouwe veldheren, Oswald von Tierstein. Het kasteel werd opnieuw opgebouwd, vergroot en gemoderniseerd om weerstand te bieden aan de steeds efficiënter wordende vuurwapens.

De familie Tierstein kende echter dezelfde moeilijkheden om het kasteel te onderhouden als de vorige families en moest zich tevreden stellen met het onderhoud van een klein garnizoen ter plaatse.

In de XVIIe eeuw kreeg het kasteel van Haut-Koenigsbourg, ondanks een verouderd defensief systeem, opnieuw een primordiaal strategisch belang: het beheerste een van de belangrijkste toegangswegen tot de Elzas. De regio was toen een van de belangrijkste inzetten van de Dertigjarige Oorlog tussen de Duitse katholieke vorstendommen, gesteund door de hertog van Lotharingen, en de protestantse vorstendommen, gesteund door de koning van Frankrijk en de koning van Zweden. Voor de inwoners van de dorpen van Piëmont was het kasteel een veilig toevluchtsoord waar ze konden schuilen voor de plunders van beide kampen.

In 1633 werd deze burcht door de Zweden vernietigd. Het kasteel bood meer dan een maand weerstand tegen het beleg, maar de moderne artillerie overwon uiteindelijk de middeleeuwse vestingmuren. Een brand enkele dagen nadat het kasteel in handen van de Zweden gevallen was, maakte de vernietiging compleet.

De ruïne en haar herontdekking

Na 1633 veranderde het kasteel van Haut-Koenigsbourg beetje bij beetje in een ruïne.

Het was pas in het begin van de XVIIIe eeuw, dankzij de romantiek, dat de belangstelling voor de mysterieuze ruïnes van Haut-Koenigsbourg weer opbloeiende. De eerste wandelaars werden aangetrokken door de donkere bossen en de ruïnes die bedekt zijn met klimop, maar kwamen ook het uitzicht op de Vogezen en de Elzasvlakte bewonderen. In 1862 werd de ruïne als historisch monument geklasseerd. Al snel werden renoveringsprojecten voorgesteld aan de stad Sélestat, die het monument aankocht in 1865. Bij gebrek aan middelen stelde Sélestat zich tevreden met de consolidatie van de ruïne, zonder een van deze projecten te realiseren.

De reconstructie

In 1871 werd de Elzas door het Duitse keizerrijk geannexeerd. Voor de Hohenzollern vormde Haut-Koenigsbourg een interessant symbool: de westelijke grens van het Heilig Roomse Rijk der Duitse Natie die zij opeisten. In 1899 schonk de stad Sélestat het monument aan Willem II. Hij besliste om de ruïnes te restaureren en er een museum over de middeleeuwen en een symbool van de Duitse Elzas van te maken. De restauratie werd toevertrouwd aan Bodo Ebhardt, die ervoor koos om het kasteel te reconstrueren zoals het er in de tijd van Tierstein, in de XVe eeuw, uitzag. De muren, die tot op de hoogte van de mezekouwen en de gewelven intact waren en nog gedeeltelijk bewaard bleven, vormden een stevige werkbasis. Na de opruiming van de ruïnes, waarbij talloze archeologische vondsten gedaan werden, werd tussen 1899 en 1908 de restauratie aangevat met de modernste middelen van die tijd. De inrichting van het kasteel werd toevertrouwd aan Léo Schnug en aan een vereniging, de HohKönigsburgverein, die het meubilair en de voorwerpen die het kasteel tot leven brengen voorziet. De reconstructie die Bodo Ebhardt voorstelde, gaf aanleiding tot talloze controverses op het moment van de restauratie. Toch was ze heel geloofwaardig ondanks de noodzaak om bepaalde delen van het monument te herontwerpen, bijvoorbeeld de overdekte weergangen of de hoogte van de vestingtoren.

Met het Verdrag van Versailles in 1918 werd het monument eigendom van Frankrijk.

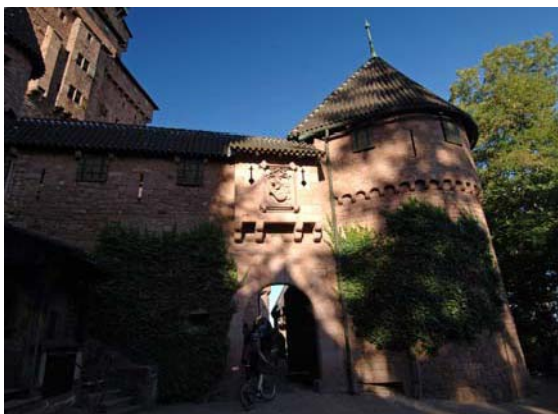
Sinds 1 januari 2007 is het kasteel eigendom van de *Conseil Général du Bas-Rhin* (lokale overheid van het Franse departement Bas-Rhin)

Het kasteel van Haut-Koenigsbourg situeren in de tijd

	In het kasteel	In het Duitse gebied	Belangrijke historische gebeurtenissen
XIIe tot XVe eeuw	1147: eerste vermelding van het kasteel. Eigendom van het Huis Hohenstaufen. 1462: beleg en vernietiging van Haut-Koenigsbourg door een coalitie van steden wegens plunderingen van rovers. Eigendom van de Habsburgers. 1479: Het vorstendom Tierstein krijgt het kasteel in leen. Het wordt gereconstrueerd en gemoderniseerd.	Keizers van het Huis Hohenstaufen Keizers van het Huis Habsburg	Kruistochten (1095-1270) XIIIe eeuw: eeuw van de kathedralen 1337-1452: Honderjarige Oorlog 1453: uitvinding van de boekdrukkunst 1492: ontdekking van Amerika
XVIe tot XVIIe eeuw			
XVIIIe tot XXe eeuw	Einde XVIIIe, begin XIXe eeuw 1862: De ruïne van Haut-Koenigsbourg wordt geklasseerd als historisch monument. 1901-1908: De Haut-Koenigsbourg wordt gerestaureerd door Bodo Ebhardt in opdracht van keizer Willem II. Het kasteel is eigendom van de Hohenzollern. 1919: De Haut Koenigsbourg wordt nationaal domein, beheerd door de <i>Caisse Nationale des Monuments Historiques et des Sites</i> (beheerder van nationale monumenten in Frankrijk) 2007: De Haut-Koenigsbourg wordt eigendom van de <i>Conseil Général du Bas Rhin</i>.	Romantiek: herontdekking en herwaardering van de ruïnes en van de middeleeuwse periode. Keizers van het Huis Hohenzollern 1871-1914: Als gevolg van de Frans-Pruisische Oorlog richt Willem I het Duitse Keizerrijk op. De Elzas wordt geannexeerd door Duitsland	1914-1918: Eerste Wereldoorlog 1939-1945: Tweede Wereldoorlog

Het kasteel van Haut-Koenigsbourg stap voor stap

Begin van het bezoek Voor de ticketbalie

© Jean-Luc Stadler

- U kunt de leerlingen eraan herinneren, dat het monument dat ze gaan bezoeken in de XXe eeuw gerestaureerd werd om er een museum over de middeleeuwen en een politiek symbool van te maken.
- Met het uitzicht op de vallei kunt u de keuze van de locatie uitleggen (verdediging en observatie).
- Aan de hand van de sprekende wapens van Tierstein boven de poort kunt u tegelijk de middeleeuwse geschiedenis van het kasteel en de heraldiek ter sprake brengen.

Vorbij de eerste poort

Als u binnenkomt, ziet u aan uw rechterkant de ringmuur, zijn overdekte weergang en de toren die aan de binnenkant van het kasteel open is. De defensieve functie van het kasteel kan hier ter sprake gebracht worden.

- Op deze plaats werd in 1937 een scène uit de oorlogsfilm 'Grande Illusion' van Jean Renoir opgenomen.

Vorbij de eerste poort

© Jean-Luc Stadler

- Als u binnenkomt, ziet u links het verblijf van de kasteelheer. Hier kunt u uitleg geven over de residentiële functie en het zoeken naar comfort (erker, latrines, vensters). Sporen van het eerste Romaanse kasteel zijn hier nog zichtbaar (tweelingvensters).

- Op de erepoort, als u binnenkomt voor u, ziet u defensieve elementen (poorten, valhek, erker) en pronkstukken (wapenschilden van Karel V en Willem II).

De benedenplaats

- Hier kunt u aan de hand van het eethuis*, de smidse en de molen (die oorspronkelijk niet hier stond) uitleg geven over de economische functies van een kasteel. Deze voorzieningen beantwoorden samen met de fontein ook aan de nood aan zelfvoorziening. In dit opzicht werden de molen en de fontein hier tijdens de restauratie verkeerd geplaatst: ze bevonden zich vroeger hoger in het kasteel waar men zich bij aanvallen terugtrok.

- De keuze bij de restauratie laat toe de kritische zin van de leerlingen aan te wakkeren.

*Momenteel is er werk in uitvoering en kan het eethuis niet bezocht worden

De controletrap

© Eric Lorenzini

- Deze trap is de enige toegang tot het verblijf van de kasteelheer. Hij heeft een defensieve functie (onregelmatige treden, schietgaten en kruisvuur).

De leeuwenpoort

© Eric Lorenzini

- Deze toegang is bijzonder goed versterkt, want hij vormt de laatste verdedigingslinie voor het verblijf. De toegang bestaat uit twee poorten die van elkaar gescheiden zijn met de eerste ophaalbrug en een gracht. Boven de toegang zijn luiken, schietgaten en een erker voorzien.

De waterput

- Hier wordt het belang van water in geval van een beleg duidelijk, vandaar de beveiliging van de 62 meter diepe put met een toren en de ligging in het midden van het kasteel.

De voorraadkamer

- De afmetingen van de voorraadkamer komen overeen met de grootte van de rotsuitloper waarop het kasteel gebouwd is.
- In de middeleeuwen werd de voedselvoorraad hier bewaard.
- Nu ziet u hier een tentoonstelling over de restauratie van het monument en een model van de ruïne in de XVIIe eeuw.

© Marc Dossmann

De binnenplaats

© CD67

- Deze plaats had een residentiële functie. U vindt er een regenwaterfilter, de keukens en twee toegangstrappen tot de verdiepingen van de edelen, verbonden met houten balkons.

- Tijdens de restauratie heeft men ook de representatieve functie van deze binnenplaats op de voorgrond willen plaatsen aan de hand van fresco's over de Negen Dapperen.

De vestingtoren

© CD67

- De vestingtoren die de binnenplaats domineert, heeft een vierkante vorm. De toren diende vooral als uitkijkpost, als ultiem toevluchtsoord en niet als verblijfsplaats.

- De vestingtoren symboliseert ook de macht van de kasteelheer.

- Nu is de vestingtoren hoger dan op het einde van de XVe eeuw. Willem II wilde met dit symbool zijn macht itd kk

De middeleeuwse keukens

- Deze twee plaatsen geven u een goede indruk van hoe een middeleeuwse keuken in de Elzas er uitgezien kon hebben, met de twee monumentale schoorstenen, de stenen gootsteen en het wijnvat.

De zaal van de Kaiser

© Jean-Luc Stadler

- In deze zaal werd de oorspronkelijke inrichting bij de restauratie niet gerespecteerd, zoals de kraagstenen waarop een tweede verdieping rustte die niet gereconstrueerd werd: er moest een pronkzaal gebouwd worden.

- De fresco's van Léo Schnug die deze zaal versieren, illustreren de wens van Willem II om zich te integreren in de geschiedenis van het monument. Het beleg van het kasteel in 1462 staan naast de keizerlijke adelaar en de wapenschilden van de Elzassische keizerlijke steden.

De leefruimte

©Jean-Luc Stadler

- In de leefruimte kunt u over het streven naar een zeker comfort spreken:

- Warmte, dankzij de lambrisering, de schoorstenen en de kachels (gereconstrueerd aan de hand van keramische tegels die men bij de opgravingen teruggevonden heeft).
- Licht, dankzij de erker en de banken in de muren aan het raam zodat men van het natuurlijke licht kon profiteren.
- Hygiëne, dankzij de latrines in de kamers.

- U kunt het ook over het middeleeuwse meubilair (koffers, bedden) en zijn evolutie in de renaissance (kasten) hebben

De wapenzaal

© CD67

- Hier bevindt u zich in de middeleeuwse banketzaal, die Willem II getransformeerd heeft tot museum over middeleeuwse wapens. U kunt er de verschillende soorten wapens die gebruikt werden op het einde van de middeleeuwen bestuderen: stokwapens, slingerwapens, zwaarden, vuurwapens en harnassen.

- De kritische zin van de leerlingen kan opnieuw gestimuleerd worden door ze te laten achterhalen welke wapens daadwerkelijk gebruikt werden en welke wapens tot de praaluitrusting behoorden.

De tuin

- Om de tuin binnen te gaan en weer te verlaten, moet u de ophaalbruggen over die dienden om het kasteel af te schermen en zo het defensieve reduit te isoleren.

- Deze lege ruimte beantwoordde aan de nood aan comfort, maar ook aan defensieve behoeften: men heeft er sporen van Romeanse gebouwen teruggevonden, maar in de XVe eeuw diende deze ruimte vooral om te voorkomen dat de artillerie van een aanvaller de leefruimtes bereikte.

De grote vesting

© Eric Lorenzini

- De grote vesting, die gebouwd werd in de XVe eeuw, was tegelijk een passieve verdediging (muren van 9 m dikte aan de onderkant van de zuidelijke toren) en een actieve verdediging (artillerieplatform op de top van de torens). U vindt er talloze kopieën van veldslangen, bombardes en kanonnen uit de XVe, XVIe en XVIIe eeuw.

- Het panoramische uitzicht op de vesting herinnert aan de belangrijkste functie van het kasteel: de valleien in de omgeving bewaken en controleren.

De noordelijke lices

© Violaine Chaussonet

- Bij het verlaten van de grote vesting komt u voorbij twee zalen waar opnieuw uitleg over de restauratie en de gebruikte methodes gegeven wordt.

- Als u zich in de noordelijke lices bevindt, ziet u weer de ringmuur en zijn overdekte weergang. Wijs uw leerlingen op de aanwezigheid van de keizerlijke adelaar op de vestingtoren. Het kan interessant zijn om hen te laten nadenken over de symboliek van zijn aanwezigheid op deze specifieke plaats.

Pas op met heersende opvattingen

Vergeetputten en folteringen

Geen vergeetputten in het kasteel van Haut-Koenigsbourg. In de middeleeuwen deed men een gevangene liever zonder veel dralen betalen dan hem ad vitam aeternam in een kerker te gooien. De laag gelegen kerkers waar men gevangenen vasthield, zijn dus een uitzondering en geen regel!

Zo werden gevangenen in de middeleeuwen ook niet systematisch gefolterd, maar uitsluitend bij hekserij of verraad. Men nam liever zijn toevlucht tot het godsoordeel (fysieke beproeving om de onschuld van een persoon te bewijzen). Het is pas vanaf de renaissance dat 'de vraag' gecodificeerd en gesystematiseerd werd, in lijn met de inquisitie en het tijdperk van het absolutisme.

Kokende olie en werptuigen

Hoeveel boeken en films hebben het beeld van kokende olie die met hele karren over aanvallers uitgestort werd de wereld ingestuurd? In werkelijkheid was olie veel te zeldzaam en veel te duur om op deze manier te verspillen, en vooral in een belegerd kasteel! Hetzelfde gold voor water, waar men in een burcht zuinig mee moest omgaan. Om aanvallers te hinderen, werden eerder heet zand, stenen en uitwerpselen van diverse oorsprong uitgestort.

In het bijzondere geval van bergkastelen, waartoe ook Haut-Koenigsbourg behoort, was ook een aanval met behulp van werptuigen zoals blijden, trebuchets of houten torens ondenkbaar. Het reliëf maakte hun installatie bijzonder moeilijk

Gewicht van de harnassen

We kennen allemaal het beeld van de ridder gehuld in een loodzwaar harnas, die een val gemaakt heeft en niet meer kan opstaan. Dit beeld klopt alleen voor de steekspelen op het einde van de middeleeuwen, waarbij speciale harnassen soms zelfs aan het zadel vastgemaakt werden.

Tijdens echte gevechten bedroeg het gewicht van de harnassen maximum 15 kg (maliënharnas, begin van de middeleeuwen) of 30 kg (plaatharnas, einde van de middeleeuwen). Met deze harnassen konden getrainde soldaten dezelfde soepelheid en snelheid behouden. De uitrusting van gevechtssoldaten in ons huidige tijdperk weegt evenveel!

De positie van de vrouw

Het juridische statuut van de vrouw in de middeleeuwen gaf haar, ondanks grote regionale verschillen, in het algemeen tamelijk veel vrijheid. Als er al enige regressie was, moet men die in het tijdperk van de reformatie situeren. Zo konden vrouwen een politieke rol op de voorgrond spelen (Aliénor d'Aquitaine, Blanche de Castille, Anne de Bretagne...) en was geen enkel aspect van de middeleeuwse beschaving hen vreemd, zelfs oorlog niet.

Een kasteel aanvallen

In tegenstelling tot het beeld dat grote Hollywoodproducties geven, was de aanval op een burcht in de eerste plaats een aangelegenheid voor 'ingenieurs': de algemene bestorming werd slechts als laatste redmiddel gebruikt, want deze kostte te veel mensenlevens en materiaal. Men gebruikte liever een list, intimidatie, een methodisch bombardement, ondermijning,... of liet de honger zijn werk doen. Als algemene regel leidde een gat in de ommuring tot de capitulatie van de belegerden. Zo werd het kasteel van Haut-Koenigsbourg twee keer ingenomen: in 1462 door een list en in 1633 na een geregeld bombardement.

Een kasteel vol mensen?

De jeugdliteratuur heeft ons, waarschijnlijk om pedagogische redenen, een beeld gegeven van kastelen die bruisen van levendigheid. Eigenlijk woonde er in de kastelen, behalve in uitzonderlijke periodes (toen ze dienden als toevluchtsoord), slechts een heel klein aantal mensen. Zo leefden er in 1530 in het kasteel van Haut-Koenigsbourg slechts 21 mensen, van wie slechts 8 soldaten!

Een sombere en barbaarse tijd!

De geleerden uit de renaissance en vooral de filosofen uit de Verlichting hebben het idee van de barbaarse, 'gotische' middeleeuwen verspreid; een tijdperk van algemene stagnatie, zonder wetenschappelijke en technische vooruitgang. De historici uit de XIXe eeuw hebben dit foutieve beeld nog versterkt door deze periode voor te stellen als een 'tussenperiode', tussen twee gouden tijdperken: de oudheid en de renaissance. Zelfs al verspreidde de vooruitgang zich langzaam, hij was er zeker: van de ontdekking van het getal nul tot de windmolen, van de eerste uurwerken tot de ploegen, van de gotische architectuur tot de horizontale weefgetouwen, van de cheque tot de hydraulische energie,... de bijdragen uit de middeleeuwen zijn talrijk in alle domeinen.

Hygiëne

Net als het beeld van de sombere middeleeuwen is het idee van de vuile middeleeuwen onjuist. Eens te meer heeft het rigorisme van de Reformatie uit de XVIe eeuw een regressie teweeggebracht en de Europeanen als vuil afgeschilderd. In de middeleeuwen waren de openbare baden en stoombaden schering en inslag in de steden en water werd niet beschouwd als een potentieel gevaar voor de publieke gezondheid. Het 'droge toilet', poeders en parfums om andere geuren te verbergen ontstonden pas veel later.

Giganteske banketten

Een bedrieglijk middeleeuws beeld, dikwijls bedoeld om overvloed weer te geven en om de opdrachtgever van het werk te vleien, heeft ons gewend gemaakt aan afbeeldingen van giganteske banketten, waarbij de tafels bijna bezwijken onder de stapels gerechten. Let op dat u geen dubbele vergissing maakt. Ten eerste, door te geloven dat de dagelijkse voeding in de middeleeuwen uit ingewikkelde menu's bestond, terwijl ze in de eerste plaats uit eenvoudige gerechten bestond (brood, soep, bouillon, weinig vlees en nog minder wild). Ten tweede, door ervan uit te gaan, dat de banketten op onze buffetten leken. De genodigden aten alleen wat hen opgediend werd en de beleefdheidsregels lieten op geen enkele manier toe om de gerechten op te schrokken.

Het kasteel van Haut-Koenigsbourg: een onbetrouwbare restauratie?

Tijdens de restauratie van het kasteel, in het begin van de XXe eeuw, heeft een heftige polemiek op basis van verscherpt nationalisme Bodo Ebhardt geconfronteerd met een groep die het eigenlijke principe van de restauratie en/of haar historische waarheid in twijfel trok. De kritiek had, onder invloed van Hansi met het talent dat we van hem kennen, betrekking op het plan van de vestingtoren (vierkant zoals een Duitse vestingtoren of rond zoals een Franse vestingtoren), op de opgravingsmethodes en op sommige details (de molen, de hoogte van de vestingtoren, de 'nieuwe' uitstraling van het monument op het einde van de werkzaamheden,...). In tegenstelling tot andere hedendaagse restauraties werd de restauratie van het kasteel van Haut-Koenigsbourg echter op een wetenschappelijke manier uitgevoerd, waarbij de bestaande overblijfselen behouden bleven en zo 'historisch' mogelijk vervolledigd werden. Nu biedt het monument, met uitzondering van enkele vergissingen die meestal te wijten zijn aan de interventies van Willem II (de windmolen, de zaal van de Kaiser,...), een realistisch beeld van de late middeleeuwen

Woordenlijst

Belenen/verpanden: als leengoed geven.

Bulstergat: opening in een muur om de steigers te ondersteunen tijdens de bouw.

Courtine: verbindingsmuur tussen twee torens.

Dierenfabelboek: verzameling met fabels over dieren, bij uitbreiding alle dieren die op een monument afgebeeld zijn.

Erker: 1. Rechthoekige of driehoekige uitbouw boven een poort om ze te beschermen met verticale schietaanvallen. 2. Uitbouw met venster aan een gevel om zoveel mogelijk van het natuurlijke licht te kunnen profiteren.

Fust: vat met een grote capaciteit.

Heer: edelman die in het bezit was van een leen.

Heraldiek: wetenschap die zich bezighoudt met wapenschilden en wapens.

Kanteel: rechthoekige inkeping in de borstwering van een vestingmuur.

Klep: luik dat draait rond zijn horizontale as, om een schietgat of een kanteel te beschermen.

Kraagsteen: stuk steen of hout dat gedeeltelijk in een muur ingewerkt is om een bovenliggend element te dragen, bijvoorbeeld een balk of een plafond.

Leen: domein of ambt toevertrouwd door een heer aan zijn vazal in ruil voor zijn trouw en zijn diensten.

Lice: ruimte tussen twee ommuringen of tussen een ommuring en een gracht.

Merktken: gegraveerd teken in een steen door de steenhouwer. Bij de restauratie heeft Bodo Ebhardt deze traditie overgenomen maar er een nieuwe betekenis aan gegeven. Ieder merktken komt nu overeen met een jaar. Zo kan men in het monument aan de weet komen welke delen gerestaureerd werden en wanneer.

Merloen: tussenruimte bij een kanteelbekroning.

Mezekouw: uitbouw op de top van ommuringen die dienst deed als schietgat.

Middeleeuwen: met betrekking tot de middeleeuwen. Deze periode loopt traditioneel van 476 (val van Rome) tot 1492 (ontdekking van Amerika). Tijdens een bezoek aan het kasteel van Haut-Koenigsbourg kan men zich onderdompelen in het leven op het einde van de middeleeuwen, in 1479. Willem II heeft gekozen om het kasteel te restaureren zoals het was tijdens zijn eerste reconstructie door de familie Tierstein. In dit opzicht is het kasteel van Haut-Koenigsbourg al modern aangezien het aangepast is aan het gebruik van vuurwapens.

Reliëf: vooruitspringend deel op een steenoppervlak. Over de betekenis wordt nog gediscussieerd: defensief, esthetisch of financieel.

Schietgat: opening in een muur, meestal hoog en smal, om veilig te kunnen schieten.

Spreekende wapens: emblemen die gekozen worden om een rebus te maken die de naam van de familie, stad of vereniging reconstrueert (voorbeeld van het blazoën van Tierstein dat een dier op een steen weergeeft, in het Duits Tier/dier en Stein/steen).

Stenen bank in een vensteropening: kleine bank bij het venster die in de muur ingewerkt is om van het natuurlijke licht te profiteren.

Suzerein: edelman die in het bezit was van een leen, waarvan hij een deel aan een vazal geeft.

Toren met open keel: toren die open is aan de binnenkant. Deze vorm voorkomt dat de vijand zich kan verschansen als hij erin slaagt het kasteel te veroveren.

Tweelingvenster: dubbel venster typisch voor de Romaanse architectuur.

Uitkijktorentje: kleine defensieve uitbouw op de hoek van een muur ter bestrijding van dode hoeken.

Valhek: mobiel rasterwerk in hout versterkt met ijzer om een poort af te sluiten en te beschermen.

Vazal: persoon die zich onder de bescherming van een heer geplaatst heeft, zijn suzerein, van wie hij een leen ontvangt.

Verluchting: geschilderde of versierde letter om een manuscript te verfraaien.

Verwarming: in het kasteel van Haut-Koenigsbourg konden de bewoners zich op twee manieren verwarmen: met kachelhoffe (kachels met aardewerk) in de leefvertrekken en met schoorstenen in de kamers.

Vesting: laag veelhoekig bouwwerk ontstaan op het einde van de XVe eeuw dat voor het hoofdgebouw opgetrokken werd om de artillerie van het kasteel op te stellen en die van tegenstanders terug te drijven. Het kasteel van Haut-Koenigsbourg heeft een stervormige vesting en een grote vesting (die in feite bestaat uit twee artillerietorens).

Vestingtoren: belangrijkste toren van een kasteel. In de Elzas had de vestingtoren, in tegenstelling tot wat gebruikelijk was in de rest van Frankrijk, geen residentiële functie. Hij deed dienst als bescherming, laatste toevluchtsoord en uitkijktoren en symboliseerde de macht van een familie.

Vuurwapens: veldslangen, bombardes, kanonnen, haakbussen.

Wapens: defensief, stokwapens, werpwapens,...

Wapenschilden / blazoenen: geheel van emblemen en kleuren die gebruikt worden als teken van herkenning en lidmaatschap door de adellijken, steden en verenigingen.

Water: in een kasteel is een autonome waterbevoorrading essentieel. In het kasteel van Haut-Koenigsbourg zijn er twee vormen van watervoorziening: een put van 62 m diep en filterreservoirs waarmee het regenwater en het afvloeiende water gerecupereerd kan worden.

Wolfsgat: gat in een steen om hem tijdens de bouw op zijn plaats te hijsen. De wolf is een soort wiggenset die gebruikt werd om stenen op te hijsen.

Bibliografie

Geschiedenis en algemeen

- Collectif, *Haut-Koenigsbourg*, uitgave kennis van kunst, 1996.
Baridon L., Pintus N., *Le château du Haut-Koenigsbourg. A la recherche du Moyen Âge*, uitgeverij CNRS, 2001.
Collectif, *Le château du Haut-Koenigsbourg*, uitgave over het patrimonium, Monum, 2001.
Waechter M., *Haut-Koenigsbourg*, uitgeverij Pierron, 2005.
Collectif, *Le Haut-Koenigsbourg*, uitgeverij voor kunst J.P. Barthélémy, CNMHS, 1991.
Fedou, *Lexique historique du Moyen Âge*, Armand Colin, 1995.
Favier J., *Dictionnaire de la France Médiévale*, Fayard, 1993.
Le Goff J et Schmitt J.C., *Dictionnaire raisonné de l'occident médiéval*, uitgeverij Fayard, 1999.

Restauratie

- Men kan de algemene werken raadplegen.
Hamann B., *Haut-Koenigsbourg, l'aventure d'une impériale reconstruction*, l'Alsace magazine, uitgaven 2008.
Kubler M., *Sélestat et le Haut-Koenigsbourg au début du siècle*, uitgaven over de Rijn, 1991.
Baechler C., *Guillaume II*, uitgeverij Fayard, 2003.
DVD *Haut-Koenigsbourg, l'Empereur le Ruine et le Château*, uitgeverij Seppia, 2008.

Voeding

- Laurieux B., *Manger au Moyen Âge*, uitgeverij Hachette littératures, 2005.
Marty-Dufaut J., *Le festin médiéval*, uitgeverij Heimdal, 2005.
Le viandier de Taillevent.
Le Mesnagier de Paris.

Architectuur

- Wenzler C., *L'architecture du château fort*, uitgeverij Ouest France, 1997.
Chatelain A., *Châteaux forts*, uitgeverij Remparts, 1991.
Salch C.L., *Dictionnaire des châteaux forts d'Alsace*, uitgeverij Alsatia, 1991.
Mengus N., Fuchs M., Rieger P., *Châteaux forts d'Alsace*, uitgeverij G4J, 2001.
Viollet le Duc E., *Encyclopédie médiévale*.
Mesqui J., *Châteaux forts et fortifications de France*, uitgeverij Flammarion, 2000.
Le Hallé G., *Précis de la fortification*, uitgeverij Ysec, 2002.

Dierensymboliek

- Wolff-Quenot M.J., *Bestiaire de pierre*, uitgeverij Nuée Bleue, 1992.
Rebold- Benton J., *Bestiaire médiéval*, uitgeverij Abbeville press, 1992.

Heraldiek

- Pastoureau M., *Traité d'héraldique*, uitgeverij Grand manuels Picard, 1993.

Dagelijks leven

- Oberlé R., *La vie quotidienne des chevaliers alsaciens au Moyen Âge*, uitgeverij Oberlé, 1991.
De France J., *Les très belles heures du duc de Berry*, uitgeverij du cerf, 1999.
Collectif, *Les femmes au Moyen Âge*, uitgeverij Hachette, 1991.
Verdon J., *Les loisirs au Moyen Âge*, uitgeverij Tallandier, 1996.

Ambachten

Andrieux C. et P., *Maîtrise du vitrail, création et restauration*, uitgeverij Larousse-Bordas, 1997.

Collectif, *Vitrail, vocabulaire typologique et technique*, uitgaven over het patrimonium, 1993.

Véniel F., *Scribes et enluminures*, uitgeverij Pîtres, 2005.

Carter P., *Enluminure et calligraphie*, uitgeverij Dessain et Tolra, 1995.

Wapens

Oberlé R., *Les guerres du Moyen Âge*, uitgeverij G4J, 1999.

Viollet Le Duc E., *L'armement médiéval*, uitgeverij Heimdal, 2004

Contamine P., *La guerre au Moyen Age*, PUF, 1999.

Contamine P. et Beffeyte R., *L'art de la guerre au Moyen Age*, uitgeverij ouest France, 2007.

Voor Engelstaligen: de volledige collectie van uitgeverij Osprey, die toegang biedt tot een uiterst rijke iconografie.

Jeugdliteratuur

Matter P., *Mini Loup et le château fort*, uitgeverij Hachette, 2003.

Collectif, *Le château du Haut-Koenigsbourg*, uitgaven over het patrimonium, 2005.

Bidon D.A., *La vie des enfants au Moyen Âge*, uitgeverij du Sorbier, 1994.

Ruffenach-Jung Y., *Nuit blanche au château*, uitgeverij du Bastberg, 2009.

Martin J., *Les voyages de Jhen, le Haut-Koenigsbourg*, uitgeverij Casterman, 2006.

Carmona C., *Haut-Koenigsbourg, le défi du temps*, Id uitgave, 2004.

Pernoud, R., *A l'abri des châteaux du Moyen Âge*, collectie la vie privée des Hommes, Hachette, 1980.

Le château fort, uitgeverij Gallimard, mes premières découvertes (mijn eerste ontdekkingen) nr. 17

L'imagerie des chevaliers, uitgeverij Fleurus, 2006.

Coppin B., *Vivre dans un château fort*, uitgeverij Gallimard, les racines du savoir (de wortels van de kennis), 2002.

Le temps des châteaux forts, Gallimard, les yeux de la découverte (de ogen van de ontdekking), 2002.

Le siège du château fort, uitgeverij Gallimard, les yeux de l'histoire (de ogen van de geschiedenis), 2005.

En avant, chevalier! Uitgeverij Tourbillon, Mondo Mino, 2005.

